

Eskişehir İlinde Yem Bitkileri Ekiliş Alanı ve Üretim Miktarı Üzerine Tarımsal Desteklemelerin Etkisi

Nihal Can AĞIRBAŞ^{1*} Kadriye SAPMAZ² Ali KOÇ¹
¹ Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Eskişehir
² Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Dış Hekimliği Fakültesi, Eskişehir
(*Sorumlu yazar email: ncagirbas@ogu.edu.tr)

Geliş Tarihi : 16.12.2016

Kabul Tarihi : 30.12.2016

ÖZET : Yem bitkileri; hayvancılık yapılan işletmelerce üretildiğinde, maliyetleri önemli oranlarda düşürmesinin yanında, yetiştirildikleri toprakların fiziksel ve kimyasal özelliklerine olumlu etkisinden dolayı da büyük öneme sahiptir. Bu nedenle pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de, devlet tarım politikalarıyla desteklenen ürünlerdendir. Destekleme yöntem ve tutarlarında yapılan değişikliklerin, çiftçilerden başlayarak bölgesel ve ülkesel etkiler yarattığı bir gerçektir. Bu etkilerin düzeyinin bilinmesi, gelecek dönemlerde yem bitkilerine uygulanacak desteklerin belirlenmesinde önemlidir. Bu amaçla çalışmada, 2000-2016 yılları arasında yem bitkileri desteklerinin, Eskişehir ilinde yem bitkileri ekilişi ve üretim miktarı üzerine etkileri incelenmiştir. 2015 yılında ilde çayır mera kaynaklı üretilen faydalı ot üretiminin yaklaşık 100 000 ton, yem bitkileri kaynaklı kuru otun ise 205 798 ton olduğu belirlenmiştir. Buna karşılık 2015 yılında, ilde 138 077 Hayvan Birimi (HB) hayvan bulunduğu ve bu hayvanların sadece yaşama payı kaba yem gereksinimlerini karşılamak için 724 473 ton kuru ot gereksiniminin olduğu hesaplanmıştır. Bu durumda Eskişehir’de ortaya çıkan 418 675 ton kaliteli kaba yem açığı, hasat artıkları ile giderilmektedir. Son on yıl içerisinde ilde yem bitkileri ekiliş alanı % 49 artışla 10 500 hektardan 15 664 hektara, üretim miktarı % 78 artışla 115 817 tondan 205 798 tona yükselmiş, buna karşılık yem bitkilerine yapılan destek tutarı 2015 yılı reel fiyatlarıyla son on yılda % 5.28 azalmıştır. Yıllar itibarıyla yapılan değerlendirmelerde; destekleme tutarının değişmesi yanında, destekleme politikasının sürekliliğinin, çiftçilerin yem bitkisi yetiştirme isteğine, bu durumun da yem bitkisi ekim alanı ve üretim miktarlarında artışa neden olduğu söylenebilir.

Anahtar kelimeler: Tarımsal desteklemeler, yem bitkileri

The Effects of Agricultural Supports on Forage Crops of Cultivation Area and Amount of Production in Eskişehir Province

ABSTRACT : Beside significant effect on decreasing the cost of feeding animals, producing their own forage crops will provide positive physical and chemical outcomes to land that they have planted. Because of that positive effects, cultivation of forage crops are supported in Turkish farming regulations among with many countries. It is the fact that, the effects of change in supportive methods and amounts of that supports will start at individual farmer level and regional level it will continue to country level effects. In order to apply new forage crops support methods for farmers it is important to determine and understand the effects of these farmers and country based changes in future. In this study, the impacts of these supports on amount of crops that produce in Eskişehir, between 2000 and 2016 is analyzed and calculated. In these calculations it is stated that in 2015 the amount of rangeland based hay is about 100 000 t., the amount of hay produced from the field area is 205 798 t. However, there are 138 077 animal unit (AU) in 2015 in Eskişehir and 724 473 t. hay is required for livestock per year to meet their maintenance needs. Derived from these information, there is shortage of high quality hay in the amount of to 418 675 t. and this gap is filled through field crop residues. Compared to last ten years in Eskişehir forage crop cultivation areas have raised 49 % from 10 500 ha to 15 664 ha. Production have raised 79 % from 115 817 t. to 205 798 t. On the contrary, amount of forage crops supplies have decreased with 5.28 % real prices in 2015. When considering recent year’s results, besides the changes in the rate of supports, continuity of supporting the policy is more effective than quantity of these supports on farm level. Therefore; continuity of these policies are causing on promote cultivation area and quantity of forage crops.

Keywords: Agricultural supports, forage crops

GİRİŞ

Yem bitkileri, hayvansal üretimde en önemli girdilerden birini oluşturan kaba yemi sağlamanın yanı sıra, ekim nöbetinde kendisini takip eden bitkilerin verim ve kalitesine olumlu etki yapmalarından dolayı da büyük öneme sahiptir. Sürdürülebilir tarım açısından ekim nöbeti her ne kadar yaşamsal öneme sahip (Açıkgöz vd., 2005) olsa da ürün-fiyat politikalarındaki dengesizlikler etkin ekim nöbeti uygulamalarına fırsat vermemekte ve bazı ürünlerin sistemde daha yoğun yer almasına neden olmaktadır. Bu olumsuzluğu ortadan kaldırmak için fiyat veya destek politikalarına sık sık başvurulmaktadır. Nitekim ülkemizde tarla tarımı

sistemlerinde yem bitkilerinin payını artırmaya yönelik destek politikaları yürürlüğe konulmuş olmakla birlikte ortaya konulan mevcut politikanın yem bitkileri yönünden etkinliği yörelere göre değişmektedir. Zira ülkemizin ekolojik yapısı yörelere göre ürün verimliliğinde önemli farklılıklara sebep olmaktadır.

Son yıllarda gerek nüfus artışı, gerek ise satın alma gücündeki artışa paralel olarak hayvansal ürünlere talep artmış ve bu artışa bağlı olarak kültür ırkı veya bunların melezlerinden meydana gelen sığır sürüleri ile oluşturulan entansif ve yarı entansif işletmelerde artış olmuştur. Bu işletmelerde ahırda

besleme ağırlıklı bir yer tuttuğundan kaba yemlere ihtiyaç artmaktadır (Yolcu ve Tan, 2008). Ruminant beslemede giderlerin %70'ini yem giderleri oluşturmaktadır (Alçıçek, 2002). Yemin kalitesi ile hayvan performansı arasında yakın bir ilişki olduğu bilinen bir gerçektir (Koc vd., 2014). Neticede hayvancılık işletmelerinde verimlilik ve buna bağlı olarak karlılığın artırılması her şeyden önce kaliteli kaba yem temini ile mümkündür. Dolayısıyla ülkemizde hayvancılıkta verimliliği artırmak için hayvan beslemede kaba yem kaynağı olarak bitkisel artıklar (sap, saman vb) yerine yem bitkilerinin kullanımına öncelik verilmesi zorunludur. Bu konuda başarılı olabilmek için de ülkemiz tarım politikalarında yem bitkileri desteklemelerinin öncelikli yer alması gerekmektedir. Zira yem bitkilerinde birim alandaki getiri, mevcut ürün-fiyat uygulamalarında yem bitkilerinin aleyhine bir durum sergilemektedir. Nitekim çiftçilerin yem bitkisi ekimi tercihleri ile ilgili olarak Ankara ili Polatlı ilçesinde yapılan bir çalışmada (Yavuz ve Ceylan, 2004) çiftçilerin yem bitkisi ekimi tercihlerinde bireysel tercih ve işletme özelliklerinin yanı sıra en önemli faktörün yem bitkilerinin getirisi olduğuna vurgu yapılmıştır.

Ülkemizde yem bitkilerinin mevcut durumu ve ihtiyaç konusunda çok sayıda çalışma mevcut olsa da (Açıkgöz vd., 2005; Yolcu ve Tan, 2008; Sabancı vd., 2010; Avcıoğlu vd., 2000; Alçıçek vd., 2010; Çelik ve Demirbağ, 2013; Özkan ve Demirbağ, 2016), bu çalışmalar genelde ülke ölçeğinde yapılmış olup farklı ekolojik özelliklerde yer alan illere veya yörelere göre sınırlı sayıda çalışma mevcuttur (Temel ve Şahin, 2011; Turan vd., 2015; Yavuz ve Ceylan, 2004; Cevher ve Karakurt, 2010; Cevher 2012; Demir ve Yavuz, 2010; Aksu ve Dellal, 2016; Sancar vd., 2014) ve Eskişehir ili genelinde bu yönde yapılmış bir çalışma mevcut değildir.

Bu çalışma, sulu tarımın yoğun olarak yapıldığı ve profesyonel hayvancılık işletmelerinin sayısının hızla arttığı Eskişehir'de yem bitkilerinin ekiliş alanı ve üretim miktarlarının yıllar itibarıyla değişimi ile yem bitkilerine yönelik yapılan desteklemelerin katkısını ortaya koyarak çözüm önerileri sunmak amacıyla planlanmıştır.

MATERYAL ve YÖNTEM

Tipik bozkır (step) ikliminin hakim olduğu İç Anadolu Bölgesinde yer alan Eskişehir İli 13 925 km² alanıyla Türkiye topraklarının %1.8'ini kaplamaktadır. İl arazi varlığının % 41.2'si tarım, % 24.2'si orman ve % 23.8'i çayır mera arazisidir (GTHB, 2016a). Deniz seviyesinden yaklaşık 800 m yükseklikte yer alan Eskişehir Ovası ve civarı arazilerde sulu tarım arazileri il tarım alanlarının % 23.40'ını meydana getirmektedir. Uzun yıllar

ortalamasına göre 352.9 mm yıllık toplam yağış ve 10.9 °C yıllık ortalama sıcaklığa sahip olan ilde tarımsal üretimde verimlilik açısından sulama hayati öneme sahiptir. İl tarım arazilerinin % 65.33'ü yem bitkilerinin de içinde yer aldığı tarla alanı olarak değerlendirilirken % 32.20 oranında nadas uygulaması yapılmaktadır (GTHB, 2016b).

Çalışmada Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verileri, T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (GTHB) Faaliyet Raporları, Eskişehir İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü Çiftçi Kayıt Sistemi (ÇKS) Kayıtları kullanılmıştır. Ele alınan veriler 2000-2015 yılları arasındaki zaman serileri şeklinde değerlendirilmiştir. Reel fiyat hesaplamalarında Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi (YÜFE) kullanılmıştır. Mevcut hayvan varlığı ve ihtiyaç duyulan kaba yem miktarı Hayvan Birimi (HB) cinsinden hesaplanmıştır. Ele alınan zaman serisi içerisindeki kaba yem üretimindeki değişim yem bitkileri destekleri ile ilişkilendirilmeye çalışılmıştır. Yem bitkileri ekim desteklemesi 2001 yılında başladığı için 2000 yılı destek öncesi olarak kabul edilmiştir.

BULGULAR

Eskişehir İli Yem Bitkileri Ekim Alanındaki Değişim

Eskişehir ilinde yaklaşık 550 bin hektar civarında ekili tarım arazisi bulunmakta olup ekiliş alanı yıllara göre 445.0 ile 571.4 bin hektar arasında değişmektedir (Çizelge 1). Tarım arazilerinin 2005 yılından sonra ekim alanlarındaki azalış trendi 2012 yılına kadar devam etmiş ve izleyen yıllarda artış göstermiştir.

İlde destekleme öncesi (2000 yılı) 7890 hektar olan yem bitkisi ekim alanı 2001-2004 yılları arasında yapılan desteklerden etkilenmemiş ve bu dönem içerisinde yem bitkileri ekiliş alanında kayda değer bir artış olmamıştır (Çizelge 2). Yem bitkileri ekim alanı 2005 yılından sonra artmaya başlamış ve 2008 yılında 17 256 hektar ile en üst seviyeye çıkmıştır. İzleyen süreçte 2011 yılına kadar azalma göstermiş daha sonra tekrar artış eğilimine geçmiştir. İlde 2013 yılında 15 bin hektarın üzerine çıkan yem bitkileri ekim alanı, takip eden 2 yılda (2014-2015) da fazla değişim sergilememiştir.

Destek öncesi ilde ekili alanların %1.42'sini kaplayan yem bitkileri, desteklemenin başladığı 2003 yılından 2015'e kadar %1.03 ile % 3.26 arasında değişim göstermiştir. Son yıllarda bu oran % 2.76 seviyelerinde kalmıştır. Ekiliş alanı destek öncesine göre 2005-2009 yılları arasında pozitif, 2010-2011 yıllarında negatif bir eğilim ve bu yıldan sonra tekrar artışa geçerek son yıllarda 198 seviyelerine ulaşmıştır. Yem bitkileri ekiliş alanı 2015 yılı itibarı ile destek öncesine göre % 98 artış göstermiştir.

Çizelge 1. Eskişehir İli Yem Bitkileri Ekiliş Alanları ve Üretim Miktarları

Yıllar	Toplam Alan (ha)*	Yem Bitkileri Ekiliş Alanı (ha)*	Ekiliş Alanı İndeksi**	Toplam Ekiliş Alanı İçindeki Payı (%)	Kuru Ot Üretim Miktarı (ton)***
2000	556 937	7 890	100.00	1.42	69 746
2001	550 174	7 399	93.66	1.34	60 954
2002	544 631	7 044	89.28	1.29	78 220
2003	529 536	5 431	68.83	1.03	62 829
2004	552 377	7 647	96.92	1.41	92 217
2005	551 226	10 500	133.08	1.90	115 817
2006	545 892	12 968	164.36	2.38	129 526
2007	534 053	16 946	214.78	3.17	138 149
2008	529 910	17 256	218.71	3.26	157 427
2009	500 682	12 061	152.86	2.41	108 608
2010	445 041	10 365	131.37	2.33	82 194
2011	476 559	9 490	120.28	1.99	81 047
2012	460 456	12 730	161.34	2.76	94 052
2013	563 062	15 353	194.59	2.73	214 860
2014	571 398	15 760	199.75	2.76	200 693
2015	567 545	15 664	198.53	2.76	205 798

* işaretli veriler TÜİK 2016a'dan alınmıştır.

** Ekiliş alan indeksi hesaplamasında destek öncesi 100 alınmıştır.

*** Yaş ot veriminde mısır ağırlıklı olduğu için kuru madde oranı %35 alınmış ve kuru otun %85 kuru madde içerdiği varsayılarak hesaplanmıştır.

Yem bitkileri desteklemesinin yürürlüğe girdiği dönemde ekimi yapılan yem bitkisi cinsinde de önemli değişimler meydana gelmiştir (Çizelge 2). Destek öncesi 7 368 hektar olan yonca ekim alanı, destekleme döneminde 4 264 ile 6 933 hektar arasında, 2015 yılında 6 814 hektar olarak kaydedilmiştir. Destekleme döneminde yonca ekim alanlarında destek öncesine göre bir artış ortaya çıkmamıştır. Ancak sonraki yıllarda yonca ekimine olumlu katkı sağlamış ve 2011 yılına göre 2015 yılında yonca ekim alanlarında yaklaşık % 59'luk bir artış kaydedilmiştir. İlde fiğ ekiliş 2004 yılında kayıtlara girmiş ve 2008 yılına kadar sürekli artarak 7 448 hektara ulaşmıştır. Silajlık mısır yetiştiriciliğinde ise düzenli artış dikkat çekmiş ve 2015 yılında 4 170 hektara ulaşmıştır. Korunga ekim alanlarında ise destek öncesine göre belirgin bir düşüş olmuştur. Son yıllarda yem bitkisi olarak ilde sorgum ve tritikale ekiminin yapıldığı, burçak ekiminden vazgeçildiği ve 2006-2007 yıllarında 100 hektarı aşmış olmakla birlikte kısıtlı bir alanda da olsa hayvan pancarı yetiştirildiği görülmektedir (Çizelge 2).

Eskişehir İli Hayvan Varlığı ve Kaba Yem İhtiyacı

Eskişehir ili hayvan varlığı ve kaba yem ihtiyacına ait veriler Çizelge 3'de sunulmuştur. İl toplam hayvan varlığı 138 077 HB'ne eşit olup bu varlığın yarısından fazlasını büyükbaş hayvan (75 846 HB) oluşturmaktadır.

Mera kanununun ilgili mevzuatında 1 HB'nin günlük 12.5 kg kuru ot tüketeceği ve otun %15'inin nakliye vb. yolla kaybolacağı varsayılarak yapılan hesaplamada (138 077 x 12.5 x 365 x 1.15) il hayvan varlığı için 724 473 ton kuru ota ihtiyaç vardır. İlde 325 851 hektar mera alanı olup bu alanların faydalı ot üretimi dekara 30 kg civarındadır (Altın vd., 2011). Buna göre il meralarından yaklaşık 100 bin ton civarında kuru ot üretilmektedir. Yem bitkileri tarımından 2015 yılı için elde edilen toplam kuru ot miktarı 205 798 ton olup geri kalan 418 675 ton açık, hasat artıkları ile karşılanmaktadır.

İlin mevcut çayır mera alanı düşünüldüğünde bu açığın çayır mera yoluyla kapatılması olası değildir. Ülke geneli için de aynı durum söz konusudur. Bu durumda uygulanması gereken yöntem, yem bitkileri üretimini arttırmaktır. Bu nedenle özellikle son yıllarda Türkiye'de yem bitkileri ekilişini artırmak için farklı destekleme yöntemleri kullanılmaktadır.

Yem Bitkilerine Uygulanan Desteklemelerin Zaman İçerisindeki Değişim Seyri

Yem bitkileri desteklemelerinin başladığı 2001 yılından itibaren destekleme yöntemlerinde duyulan ihtiyaca göre düzenlemeler yapılmış ve bu değişimlerin sağlıklı algılanabilmesi için verilen destekler 2015 yılı reel değerlerine çevrilerek Çizelge 4 ve 5'te özetlenmiştir.

Çizelge 2. Eskişehir İlinde Tarımı Yapılan Yem Bitkileri ve Ekiliş Alanları (ha.) (TÜİK, 2016a).

Yıllar	Yonca	Fiğ	Silajlık Mısır	Korunga	Sorgum	Hayvan Pancarı	Tritikale	Burçak	Genel Toplam
2000	7 368			492		30			7 890
2001	6 931			410		58			7 399
2002	6 564			400		80			7 044
2003	5 140			226		65			5 431
2004	4 836	1 011	1 608	106		34		52	7 647
2005	6 165	1 956	2 164	124		61		30	10 500
2006	6 582	3 667	2 457	153		100		9	12 968
2007	6 502	7 379	2 765	189		111			16 946
2008	6 416	7 448	3 120	175		97			17 256
2009	4 961	4 145	2 768	112		75			12 061
2010	4 590	3 108	2 495	122		50			10 365
2011	4 264	2 533	2 561	93		39			9 490
2012	5 968	3 751	2 896	74		35	6		12 730
2013	5 899	5 462	3 802	69	50	40	31		15 353
2014	6 680	4 701	4 171	122	53	33			15 760
2015	6 814	4 465	4 170	123	40	33	19		15 664

Çizelge 3. Eskişehir İli 2015 Yılı Tür, Yaş ve Irklara Göre Hayvan Varlığı (Baş) (HB)

Hayvan Türü	İrk				Toplam	HB Katsayıları (**)	Toplam HB
	Büyükbaş Hayvan Sayısı (*)						
	Kültür	K.Melezi	Yerli	Manda			
Sığır	35305	16966	6433		58704	1.00;0.75;0.50	51 246
Dana-Düve	18243	8457	9627		36327	0.60;0.45;0.30	17 640
Buzağı (Dişi-Er.)	17838	8638	3351		29827	0.06	1 790
Manda (Erkek)				99	99	0.90	89
Manda (Dişi)				226	226	0.75	170
Boğa	1429	827	1013		3269	1.50	4 903
Öküz	-	-	14		14	0.60	8
Toplam	72 815	34 888	20 438	325	128 466		75 846
	Küçükbaş Hayvan Sayısı (*)						
	Merinos	Yerli	Kıl	Tiftik	Toplam		
Koyun	291651	101253			392904	0.10	39 290
Keçi			40283	5798	46081	0.08	3 687
Kuzu	210656	89852			300508	0.04	12020
Oğlak			61383	7516	68899	0.04	2 756
Toplam	502307	191105	101666	13314	808892		57753
	Tek Tırnaklı Hayvanlar (*)						
At					2370	0.50	1 185
Katır					126	0.40	50
Eşek					3346	0.30	1004
					Toplam		2 239
					Toplam HB		138 077

* Kaynak: TÜİK, 2016b.

** TKB, 2001., (4342 Sayılı Yeni Mera Kanunu yönetmeliği Madde 6/a' da belirtilmiş katsayılarıdır).

Eskişehir ilinde desteklenen alan ve desteklenen çiftçi sayısı değişimleri incelendiğinde, yem bitkileri ekiliş alanı % 98 artışla 7 890 hektardan 15 664 hektara yükselirken, aynı süreçte desteklenen alanda

da % 253'lük bir artış olmuştur. Yıllar itibariyle ekiliş alanının artmasına bağlı olarak yem bitkileri üretim miktarında önemli artışlar meydana gelmiştir. Yem bitkileri üretimi 2000 yılında 69 746 ton iken 2015

yılında % 195'lik artışla 205 798 tona yükselmiştir. Son on yıl içerisinde desteklenen çiftçi sayısı ise 2303 kişiden 1858 kişiye düşmüştür (Çizelge 4).

Destekleme tutarları 2015 yılı reel fiyatlarıyla irdelendiğinde, yem bitkileri ekiliş alanı ve üretim miktarlarındaki önemli artışa karşılık son on yılda yem bitkilerine yapılan toplam destek tutarının reel fiyatlarla %5.28 azaldığı görülmektedir. (Çizelge 5) Yem bitkileri ekiliş alanına düşen destekleme tutarı açısından bakıldığında 2005 yılında, 2015 yılı reel fiyatlarıyla 345.88 TL/ha olan destekleme tutarının, 2015 yılında %36.50'lik azalışla 219.62 TL/ha.'a düştüğü görülmektedir. Desteklenen alan % 253 artarken, desteklenen alana düşen destekleme tutarı % 35.83 oranında azalmıştır. Destekleme tutarındaki

değişimlerin çiftçi üzerindeki etkisinin görülebilmesi açısından çiftçi başına ödenen destekleme tutarları Çizelge 5'te sunulmuştur. Yıllara göre incelendiğinde; 2005 yılında çiftçi başına düşen destekleme tutarı 2015 yılı reel fiyatlarıyla 1576.98 TL iken, 2015 yılında % 17.40 artarak 1851.49 TL'ye yükselmiştir. Ancak bu durumun, aynı yıllar içerisinde desteklenen çiftçi sayısındaki % 19.32'lik azalıştan kaynaklandığı söylenebilir. Son on yıl içerisinde yem bitkileri desteğinden yararlanan çiftçi sayısı azalmıştır. Yem bitkisi desteklemelerinin büyük arazi sahibi çiftçiler lehine işlediği sonucuna ulaşılmaktadır. Bu durum, uygulamada küçük çiftçilerin destekleme isteği ve başvurusunun azalması şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Çizelge 4. Eskişehir İli Yem Bitkileri Desteklenen Alan, Çiftçi Sayısı ve Tutarları

Yıllar	Yem Bitkileri Ekiliş Alanı (ha)	Üretim Miktarı (ton)	Yem Bitkileri Desteklenen Alan Toplamı (ha)	Desteklenen Çiftçi Sayısı (Adet)	Destekleme Tutarı (Cari Fiyatlarla) (TL)
2000	7 890	69 746	251.84	49	35 125.64
2001	7 399	60 954	963.67	379	118 252.11
2002	7 044	78 220	1 248.67	371	262 593.21
2003	5 431	62 829	2 064.51	614	534 458.34
2004	7 647	92 217	3 044.14	1 387	1 011 889.00
2005	10 500	115 817	4 320.75	2 303	1 746 547.09
2006	12 968	129 526	7 045.88	3 514	4 616 030.43
2007	16 946	138 149	8 649.56	3 090	5 360 969.16
2008	17 256	157 427	7 742.93	2 320	3 128 890.75
2009	12 061	108 608	5 040.53	1 571	2 151 441.41
2010	10 365	82 194	4 708.19	1 509	2 163 673.81
2011	9 490	81 047	5 354.91	1 644	2 776 840.66
2012	12 730	94 052	7 015.75	2 067	3 719 382.74
2013	15 353	214 860	8 301.36	2 425	5 255 238.02
2014	15 760	200 693	7 292.99	2 147	4 308 681.73
2015	15 664	205 798	6 376.07	1 858	3 440 067.04

Kaynak: GTHB, 2016c.

Alan bazlı destekleme grubunda olmaları dolayısıyla yem bitkisi desteklemelerinin birim alana (hektara) düşen payının son on yılda yaklaşık % 36 oranında azalmış olması da yem bitkileri destek etkinliğinin hem sosyal, hem de ekonomik açıdan giderek düşmekte olduğu şeklinde yorumlanabilir.

TARTIŞMA

İncelenen dönem içerisinde il genelinde yem bitkisi ekiliş alanlarında dalgalanmalar dikkat çekmektedir. Ekim alanlarının artış ve azalışlarında ortaya çıkan bu değişimlerde ürün-fiyat politikalarının etkisinin olma olasılığı yüksektir. Zira birim alandan elde edilen net gelirin azalmasının

üreticiyi üretimden kaçışa yönlendirmesi beklenen bir durumdur (Dinler 2000; Rehber, 2013). Son yıllardaki eğilim incelendiğinde, özellikle 2012 yılından sonra uygulanan ürün-fiyat politikalarının çiftçiyi tatmin edici boyutta olduğunu söylemek mümkündür. Yem bitkileri desteklerinin ekim alanına etkisi incelendiğinde, destekleme süreci içerisinde ekiliş alanlarında dalgalı bir seyir göze çarpmaktadır. Özellikle 2007-2008 yıllarında ekiliş alanlarında belirgin artış izlenmektedir (Çizelge 1). Takip eden süreçte yeniden azalmış ve son yıllarda tekrar artış eğilimine girerek destek öncesi dönemin yaklaşık iki katına çıkmıştır.

Çizelge 5. 2015 Yılı Reel Fiyatlarıyla Eskişehir İli Yem Bitkileri Destekleme Tutarları (TL)

Yıllar	Toplam Destekleme Tutarı (TL)	2015 yılı Reel Fiyatlarıyla Toplam Destekleme Tutarı (TL)	Ekiliş Alanına Düşen Destekleme Tutarı (TL/ha)	2015 yılı Reel Fiyatlarıyla Ekiliş Alanına Düşen Destekleme Tutarı (TL/ha)	Desteklenen Alana Düşen Destekleme Tutarı (TL/ha)	2015 yılı Reel Fiyatlarıyla Desteklenen Alana Düşen Destekleme Tutarı (TL/ha)	Çiftçi Başına Düşen Destekleme Tutarı (TL/kişi)	2015 yılı Reel Fiyatlarıyla Çiftçi Başına Düşen Destekleme Tutarı (TL/kişi)
2000	35 125.64	270 125.40	4.45	34.24	139.48	1072.61	716.85	5 512.76
2001	118 252.11	562 177.72	15.98	75.98	122.71	583.37	312.01	1 483.31
2002	262 593.21	850 292.06	37.28	120.71	210.30	680.96	707.80	2 291.90
2003	534 458.34	1 335 233.44	98.41	245.85	258.88	646.76	870.45	2 174.64
2004	1 011 889.00	2 287 277.35	132.32	299.11	332.41	751.37	729.55	1 649.08
2005	1 746 547.09	3 631 778.54	166.34	345.88	404.22	840.54	758.38	1 576.98
2006	4 616 030.43	8 488 882.69	355.96	654.60	655.14	1 204.80	1 313.61	2 415 73
2007	5 360 969.16	9 581 880.22	316.36	565.44	619.80	1 107.79	1 734.94	3 100.93
2008	3 128 890.75	4 778 425.05	181.32	276.91	404.10	617.13	1 348.66	2 059.67
2009	2 151 441.41	3 348 152.10	178.38	277.60	426.83	664.25	1 369.47	2 131.22
2010	2 163 673.81	3 128 072.82	208.75	301.79	459.56	664.39	1 433.85	2 072.95
2011	2 776 840.66	3 643 193.86	292.61	383.90	518.56	680.35	1 689.08	2 216.06
2012	3 719 382.74	4 584 591.18	292.17	360.14	530.15	653.47	1 799.41	2 217.99
2013	5 255 238.02	6 155 648.17	342.29	400.94	633.06	741.52	2 447.71	2 867.09
2014	4 308 681.73	4 598 712.26	273.39	291.80	590.80	630.57	2 006.84	2 141.93
2015	3 440 067.04	3 440 067.04	219.62	219.62	539.53	539.53	1 851.49	1 851.49
2005-2015 Değişim Oranları (%)		% 5.28		% 36.50		%35.83		% 17.41

*Kaynak: Çizelge 4' ten yararlanılarak hesaplanmıştır..

Bu dönemdeki reel destek değerleri incelendiğinde (Çizelge 5) 2006 ve 2007 yıllarında reel desteklerin en yüksek seviyeye çıktığı görülmektedir. Dolayısıyla 2007 ve 2008 yıllarındaki hızlı artışta reel desteklerin etkisi olasıdır. Son dönemdeki artışta ise ürün fiyat politikalarındaki değişimlere bağlı olarak verilen destekler ile birlikte ekimi yapılan yem bitkilerinin ekonomik açıdan rekabet edebilir hale gelmesinden kaynaklandığı söylenebilir.

Ekimi yapılan yem bitkilerinin ekim alanlarındaki değişim incelendiğinde, desteklemeler ile birlikte tek yıllık yem bitkilerinde, özellikle silajlık mısırdaki belirgin bir artış olduğu gözlenmektedir. Eskişehir Ovasında şeker pancarı üretiminin yaygın ve getirisinin yüksek olması nedeniyle, tek yıllık yem bitkileri çiftçilerin ürün desenine daha çok uyum sağlamaktadır. Bu durum, çiftçilerin çok yıllık yem bitkilerini tercih etmemesinin temel sebebidir. Zira destekleme öncesi 7368 hektar olan yonca ekim alanı, destekleme süresince değişik destekleme politikalarına rağmen bu değerün üstüne çıkamamış, hatta azalma sergilemiştir. Ancak 2010'lu yıllarda yoncada desteklerin yıllık hale gelmesiyle kısmi bir artış gözlenmiştir. Bu artışın Eskişehir Ovasından çok çevre ilçelerdeki tarım alanlarında ortaya çıkmış olma olasılığı yüksektir. Desteklemelerin yem bitkileri çeşitliliğine etkisi tek yıllık baklagiller ve silajlık mısır üzerinde olumlu yönde olurken, diğer

yem bitkileri üzerinde belirgin bir etki göstermemiştir.

İlde önemli miktarda bir kaba yem açığı söz konusu olup, mevcut destek politikaları bunu kapatabilecek durumda değildir. Ortaya çıkan 418 675 ton kaba yem açığının tamamının yem bitkileri ile kapatılması da akılcı bir yol değildir. İlde samana ek olarak pancar posası, pancar yaprağı gibi değişik tarımsal üretim yan ürünleri hayvan beslemede kullanılmaktadır. Bu durum ülkemize özgü bir durum olmayıp saman ve diğer ürün artıkları dünyanın bir çok ülkesinde bu amaçla kullanılmaktadır (Shaver and Hoffman, 2010; Lardy, 2016). Bu durum göz önüne alınarak uygun rasyon hazırlama formülleri geliştirilmeli ve buna göre ne kadar kaba yem ihtiyacı duyulduğu net olarak ortaya konulmalıdır. Eskişehir Ovası gibi taban arazilerde tek yıllık yem bitkileri, diğer alanlarda ise başta yonca olmak üzere yem bitkileri destekleme politikalarının yeniden gözden geçirilerek iyileştirilmesinde yarar görülmektedir.

Destekler öncesinde Türkiye'de yem bitkileri ekim alanı toplam ekim alanının % 3'ünden daha az bir alanı kaplarken (TÜİK 2001), günümüzde %10'lar düzeyine ulaşmıştır (TÜİK 2016a). Ancak Eskişehir ilinde bu oranda bir artış olmamıştır. Bu durum, yapılan desteklerle dahi yem bitkilerinin, Eskişehir Ovasında diğer ürünler ile ekonomik açıdan yeterli rekabet gücüne ulaşamadığının bir göstergesidir.

ÖNERİLER

Eskişehir ilinde yem bitkileri ekim alanı yıllar itibariyle yaklaşık iki katına çıkarken, üretilen kaba yem miktarı üç kat artış göstermiştir. Buna rağmen ildeki yem bitkilerinin ekiliş alanlarındaki payı ülke ortalamasının oldukça altındadır. İlde yem bitkileri tarımını artırmak için taban arazilerde tek yıllık yem bitkilerinin, diğer arazilerde ise başta yonca ve tek yıllık yem bitkilerinin tarımının desteklenmesi etkili olacaktır. Destek miktarları belirlenirken salt ürün cinsi dikkate alınarak değil, diğer ürünlerin fiyatları da gözönüne alınarak yem bitkilerinin ekonomik açıdan rekabet edebilirliği sağlanmalıdır. Nitekim reel destek fiyatları incelendiğinde, son yıllarda desteklerin azalmasına rağmen ekim alanlarındaki artışın birim alanda yüksek verim sağlayan silajlık mısır yetiştiriciliğindeki artıştan ve tek yıllık baklagil artışından kaynaklandığı görülmektedir. Yörede tek yıllık baklagiller özellikle Macar fiği kışlık olarak ekilmekte ve ilkbahar sonunda hasat edilerek yerine silajlık mısır ekilmektedir. İstatistiklere girmemekle birlikte kışlık yem bezelyesini takiben silajlık mısır ekiminde ilde belirgin bir yayılış gözlenmektedir. Bu durum kışlık yem bezelyesinin Eskişehir için önemli bir alternatif olabileceğini göstermektedir. Bu da birim alandan elde edilen geliri artırarak ürünü ekonomik açıdan rekabet edebilir hale getirmektedir.

Desteklemelerde ülke tarımının modernizasyonu da gözönüne alınarak desteklenecek minimum alan miktarı belirlenmelidir. Yem bitkileri desteklerinin, hayvansal üretimde de modernizasyonu sağlayacak destekler ile koordinasyon içinde yürütülmesi beklenen başarıyı artıracaktır. Bu sonuçlar ülke ölçeğinde yorumlanacak olursa; havzalara ve hatta aynı havzada yörelere göre öncelikli ve alternatif bitkiler ile destek miktarları belirlenmeli ve bunun hayvansal üretim destekleri ile uyumlu olarak yürütülmesi gerekmektedir. Bu süreçte diğer ürünler ile ilgili fiyat politikaları da yem bitkileri destekleri belirlenirken göz önünde bulundurulması gereken konulardır. Tek yönlü desteklerin, sürdürülebilirliğin sağlanması ve dolayısıyla ülke refahına katkısı olası değildir.

Ayrıca istatistikler incelendiğinde; yem bitkileri destekleri reel olarak artmadığı halde, yalnızca artış eğiliminde olsa bile bir sonraki üretim dönemi için çiftçi davranışının, yem bitkisi ekimini artırmak şeklinde oluştuğu görülmektedir. Bu da desteklemenin sürekliliğinin çiftçi davranışı açısından önemini ortaya koymaktadır. Bu nedenle destek etkinliği araştırmalarına ve çiftçi davranışlarına yönelik sosyo-ekonomik çalışmalara ağırlık verilmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Açıkgöz, E., R. Hatipoğlu, S. Altmok, C Sancak, A. Tan ve D. Uraz., 2005. Yem Bitkileri Üretimi ve Sorunları. Türkiye Ziraat Mühendisliği VI. Teknik Kongresi Bildiriler: 3-7 Ocak 2005, Ankara. 503- 518.
- Aksu N., Dellal İ., 2016. Afyonkarahisar İlinde Yem Bitkileri Desteğinin Büyükbaş Hayvancılık Faaliyetleri ile İlişkisinin Değerlendirmesi. Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi 26 (1): 52-60.
- Alçıçek A., 2002. Süt Sığırı Rasyonu Yapımında Temel İlkeler. Ege Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü Yayınları. No: 106., Menemen, İzmir.
- Alçıçek, A., Kılıç, A., Ayhan, V., Özdoğan, M., 2010. Türkiye’de kaba yem üretimi ve sorunları. Türkiye Ziraat Mühendisliği 7. Teknik Kong., 11-15 Ocak, Ankara.
- Altın, M. A. Gökkuş ve A. Koç, 2011. Çayır ve Mera Yönetimi Cilt I. T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Yay., Ankara, 376 s.
- Avcıoğlu, R., Açıkgöz, E., Soya, H., Tan, M., 2000. Yem Bitkileri Üretimi. Türkiye Ziraat Mühendisliği V. Teknik Kongresi. 17-21 Ocak. Ankara, 567-584.
- Cevher, C.,Karakurt, E., 2010. Mera İslah Çalışması Yürütülen Köylerde Yem Bitkisi Üretimini Arttırmaya Yönelik Yayın Çalışmasının Değerlendirilmesi. Merkez Araştırma Enstitüsü Dergisi. 19: (1-2).
- Cevher, C., 2012. İslah Edilmiş Mera Alanlarının Sürdürülebilir Kullanımına Etki Eden Sosyo-Ekonomik Faktörler Üzerine Bir Araştırma. Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Çelik, A., Demirbağ N., 2013. Türkiye’de Tarımsal Desteklemelerin Yem Bitkileri Ekiliş ve Üretim Üzerine Etkileri, Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü Yayın No:215, Ankara.
- Demir, N., Yavuz, F., 2010. An Analysis on Factors Effective in Benefiting from Forage Crops Support. Scientific Research and Essays, 5 (15): 2022-2026.
- Dinler, Z., 2000. Tarım Ekonomisi. Ekin Yayınları 5. Basım, Bursa.
- GTHB, 2016a. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Eskişehir İl Müdürlüğü, Faaliyet Raporu, 2015. (http://eskisehir.tarim.gov.tr/Belgeler/2015_Faaliyet_Raporu (Erişim tarihi: 21.07.2016).
- GTHB, 2016b. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Eskişehir İl Müdürlüğü, <http://eskisehir.tarim.gov.tr/Menu/33/Eskisehir> (Erişim tarihi: 26.07. 2016).
- GTHB, 2016c. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Eskişehir İl Müdürlüğü Kayıtları, Eskişehir 2016.
- Koc, A., A. Kaya, M.K. Gullap, H.I. Erkövan, M. Macit and M. Karaoğlu, 2014. The effect of supplemental concentrate feed on live weight gain of yearling heifers over grazing season in subirrigate drange lands of East Anatolia. Turk J Vet Anim Sci., 38: 278-284.
- Lardy, G., 2016. Feeding Sugar Beet Byproducts to Cattle. <https://www.ag.ndsu.edu/publications/livestock/feeding-sugar-beet-byproducts-to-cattle/as1365.pdf>, 13.12.2016
- Özkan, U., Demirbağ, N.Ş., 2016. Türkiye’de Kaliteli Kaba Yem Kaynaklarını Mevcut Durumu. Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi 9(1): 23-27.
- Rehber E., 2013. Tarım Ekonomisi. Ekin Yayınları, Bursa. ISBN:978-605-5187-44-6
- Sancar, C., Demir, O., Aksakal, V., Aksoy, A., 2016. Determining the Factors Affecting Farmers’ Decision on Organic Livestock. Turkish Journal of Agriculture - Food Science and Technology. 4 (4): 313-317.
- Sabancı, O., Baytekin, H., Balabanlı, C., Acar, Z., 2010. Yem Bitkileri Üretimini Artırılması Olanakları. http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/7e77c835af3d2a8_ek.pdf. (Erişim tarihi: 02.11.2016)
- Shaver, R.,P. Hoffman, 2010. Use of Straw in Dairy Cattle Diets. <http://fyi.uwex.edu/forage/files/2014/01/DairyStraw-FOF.pdf>, 13.12.2016.

- Temel, S., Şahin, K., 2011. Iğdır İlinde Yem Bitkilerinin Mevcut Durumu, Sorunları ve Çözüm Önerileri. Yüzcüncü Yıl Üniv. Tarım Bilimleri Derg. 21(1): 64-72.
- TKB, 2001. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı 4342 Sayılı Mera Yönetmeliği, Ankara. T.C. Resmi Gazete 25 Nisan 2001 Sayı: 24383, Sayfa 40.
- Turan, N., Özyazıcı, M.A., Tantekin, G.Y., 2015. Siirt İlinde Çayır Mera Alanlarından ve Yem Bitkilerinden Elde Edilen Kaba Yem Üretim Potansiyeli. Türkiye Tarımsal Araştırmalar Dergisi - 2(1): 69-75.
- TÜİK, 2001. Türkiye İstatistik Kurumu, Bitkisel Üretim İstatistikleri <https://biruni.tuik.gov.tr/bitkisel/app/bitkisel.zul/> (Erişim tarihi: 25 Temmuz 2016).
- TÜİK, 2016a. Türkiye İstatistik Kurumu, Bitkisel Üretim İstatistikleri. <https://biruni.tuik.gov.tr/bitkisel/app/bitkisel.zul/> (Erişim tarihi: 25 Temmuz 2016).
- TÜİK, 2016b. Türkiye İstatistik Kurumu, Hayvansal Üretim İstatistikleri <http://rapory.tuik.gov.tr> (Erişim tarihi: 24 Temmuz 2016).
- Yavuz, G., Ceylan, C., 2004. Polatlı İlçesinde Üreticilerin Yem Bitkileri Üretimine Karar Verme Sürecinde Etkili Faktörlerin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma. Tarım Bilimleri Dergisi. 11 (2): 133-138.
- Yolcu, H., Tan, M., 2008. Ülkemiz Yem Bitkileri Tarımına Genel Bir Bakış, Tarım Bilimleri Dergisi 14 (3): 303-312, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi.